

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

REVUE DU LIVRE

PUBLICATION TRIMESTRIELLE
DE L'ACADÉMIE HONGROISE
DES SCIENCES POUR L'HISTOIRE
DU LIVRE ET LA BIBLIOGRAPHIE

1971

4

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
I. OSZTÁLYÁNAK
KÖNYVTÖRTÉNETI ÉS BIBLIOGRÁFIAI FOLYÓIRATA

87. évf. 1971/4. sz.

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

MÁTRAI LÁSZLÓ

(a szerkesztő bizottság elnöke)

DEZSÉNYI BÉLA

(szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN

KÓKAY GYÖRGY

MEZEY LÁSZLÓ

TARNAI ANDOR

SZERKESZTŐSÉG:

Bp. XI., Ménesi út 12.

Telefon: 669-902

Megjelenik negyedévenként.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítők-nél, a Posta hírlapüzleteiben, a Posta Központi Hírlapirodánál (KHI, Bp. V., József nádor tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint át-utalással a KHI. 215-96162 pénzforgalmi jelző-számára. Előfizetési díj: 60.— Ft

Előfizethető és példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, Bp. V., Alkotmány u. 21. Tel.: 111-010, (pénzforgalmi jelzőszám 215-11482) és az Akadémiai Könyvesboltban, Bp. V., Váci u. 22 Tel.: 185-612.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kézira-tokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A tanulmányok rovatba szánt cikkekhez 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 100 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők, a korrektúra visszaküldésével egyidőben.

MARCZELL MÁRIA

Gergely budai scriptor

A garamszentbenedeki apátság történetével foglalkozó monográfiák¹ egy oklevél alapján említést tesznek arról, hogy III. János apát breviáriumot íratott monostora számára. KNAUZ Nándor megjelöli az oklevél lelőhelyét és jelzetét, ebből kiindulva és a missilist megvizsgálva, a szakirodalomban eddig még nem ismert scriptor nevével találkoztunk, akinek 1488. szeptember 7-én kelt és JÁNOS apáthoz intézett levelének eredeti példánya maradt fenn az esztergomi Főkáptalani Levéltárban.² Az oklevél megmaradását annak köszönhetette, hogy hátoldala JÁNOS garamszentbenedeki apát felségfolyamodványának fogalmazványát tartalmazza, amelyben arra kéri MÁTYÁS királyt, hogy segítse őt az apátság jogtalanul eltulajdonított birtokainak visszaszerzésében.

A budai scriptor által írt levél szövege a következő³:

„Venerabili in Christo patri ac domino domino Johanni abbati monasterii Sancti Benedicti de Juxta Gron, domino ac patri sibi gratioso.

Orationes in Domino devotas cum humili recommendatione. Reverende in Christo pater et domine mi semper gratioso.

En mitto per hunc famulum nostrum eidem tres quaternos, licet tantum duos receperim a Vestra Paternitate et tertium comparavi pro XXIII denariis et iam officium de tempore omnino complevi cum diligentia meliori, qua potui. Et solus dudum ascendissem si certis negotiis et infirmitate praeventus non fuisset. Ceterum querulose non possum admirari satis, quod Paternitas Vestra scapulare nostrum contulerit fratri Petro et mihi adhuc nullum dedistis et non tantum scapulare, sed cum reverentia nec calciamenta. Et in speciali Vestrae Reverendae Paternitati claves illius celle assignaveram coram omnibus fratribus, licet domus sit Vestrae Paternitatis, tamen ille res quas illac portaveram, non fuerunt contra statum religionis, nec quas ibi dimisi. Et ideo non possum excogitare causam cujus respectu hoc mihi Vestra Paternitas fecerit.

Qua de re supplico eidem quatenus mihi residuum michi sine diminutione remittere pacifice velitis usque ad Kakad, respectu illius tertii quaterni. Et si placuero in serviciis Vestrae Paternitati etiam scribere de sanctis et commune sanctorum sub tali forma, mittatis [...] pergameni et de scriptura poterimus postea concordare.

Item pro scapulari sicut donastis fratri Petro, mittatis quod iustum est. Etiam videtur mihi, quod aliquid deservissem a Vestra Paternitate per illos quinque menses, quos ibi servivi in vestimentis et lectisterniis meis, et alicui plebano nisi tot missas dixissem ad minus pro una veste donasset. Attamen cum Vestra Paternitate contendere (sc. nolo), sed potius gratias refero de omni humanitate mihi impensi ab eadem. Cetera hic adolescens

¹ KNAUZ Nándor: *A Garam melletti Szent Benedek Apátság I.* Bp. 1891. 82. l. HAICZL Kálmán: *A Garamszentbenedeki Apátság története.* Bp. 1913. 221. SZIGETI Kilián: *A Szelepcsényi-kódex.* Magy. Könyvszle. 1961. 363–367, A breviáriumról: 367. l.

² Esztergom Főkáptalani Levéltár, Lad. 1. fasc. 4 nr. 12. — Papír, 22×18 cm.

³ Kakad: Párkány (Šturovo), első ízben a garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelében szerepel. KNAUZ Nándor: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis I.* 1874. 55. l. HAICZL Kálmán, I. m. 5. l. (Kakath, Dsigerdelén, Cseledén, Párkány.)

referet, cui fidem Vestra Reverenda Paternitas adhibere velit. Bene valere eandem semper opto. Datum Bude in profesto Nativitatis Beate Marie Anno domini 1488.

Humillimus Vestrae Reverendae Paternitatis Frater Gregorius.”

III. János apát, akihez a levél íródott, SZIGETI Kilián⁴ szerint — kinek feltevését BALOGH Jolán is elfogadja — az ősi SZÉCHENYI családból származik, mégpedig a garamszentbenedeki apátság számára készült Szelephényi-kódex (XI. sz.)⁵ X V. századi kötéstáblájának címeregyeztetése alapján. Az első biztos adatunk róla a garamszentbenedeki konventtel kapcsolatban 1476-ból való. A következőből⁶ már azt is megtudjuk, hogy korábban „ipse Iohannes Abbas tempore secularitatis secretarius notarius magnifici domini Michaelis Orzaag . . . palatini” volt, majd a királyi kancelláriából választották apáttá. Ez a tény magyarázza közelebbi kapcsolatát a királlyal. 1510-ből való az utolsó adat, amely halálának évét is jelenti, mert a konvent 1511-es okmánya már az új apátot, CHULAI JÁNOST említi.

III. JÁNOS működése alatt Garamszentbenedek művészeti és szellemi életének virágkorát élte. 1476. november 17-ről ismert egy oklevél,⁷ amelyben ez áll: „a Garam melletti Szent Benedekről nevezett monostor konventje, tudtul adjuk, hogy mi Fülöpösi Balázs irnokunk és konventi jegyzőnk számára az esztergomi székesegyházból egy bizonyos breviáriumot . . . mintapéldányként megkaptunk.” — Az oklevélben említett FÜLPÖSI BALÁZS (BLASIVS DE FÜLPÖSI)⁸ valószínűleg azonos azzal a laikus fráterrel, akit HAICZL a garamszentbenedeki apátság tagjai között frater BLASIVS néven említ, ami kétségtelenül bizonyítja, hogy a monostornak ebben az időben könyvmásolója vagy könyvmásoló volt. Az előbb említett oklevél arra is enged még következtetni, hogy III. JÁNOS valószínűleg könyvkötőt is tartott, ugyanis arra kötelezi magát, hogy a fentnevezett breviáriumot egy éven belül visszaadja, „sőt, ha szükséges finom kötésekkel megújítva és bőrrel művészien bevonva ugyanannak az egyháznak vagy ugyanannak káptalan urainak” juttatja vissza. Apátsága alatt, 1483. július 11-én szentelik fel az újjáépített monostori templomot és 1489. március 26-án a Mátyás király által ajándékozott vérereklye⁹ tiszteletére átalakított kápolnát,¹⁰ melynek 1510-ben készült „Vir Dolorum” oltárszárnyképe III. JÁNOSnak állít emléket azzal, hogy az ismeretlen festő őt ábrázolja, amint az erekiyetartóba fogja fel Krisztus vérért.¹¹

⁴ SZIGETI Kilián: A Szelephényi-kódex, Magyar Könyvszle 77(1961) 367. l.

BALOGH Jolán: *Művészet Mátyás király udvarában I. Adattár.* 1966., 697. l. 14. jegyz. Hivatkozik: Nagy Iván: *Magyarország családai.* Pest, 1865. 343–45. l.

⁵ Tudományos leírását adja RADÓ Polikárp: *Hazánk legrégebb liturgikus könyve: A Szelephényi-kódex.* Magy. Könyvszle. 1939. 4. sz. 352–412. l.

⁶ KNAUZ Nándor i. m. 81–83. l.

⁷ Esztergomi Főkáptalani Levéltár, Conventus Sancti Benedicti, fasc. 1. N° 13. Kiadvá: IVÁNYI Béla: *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331–1600.* Bp. 1937. 12–13. l.

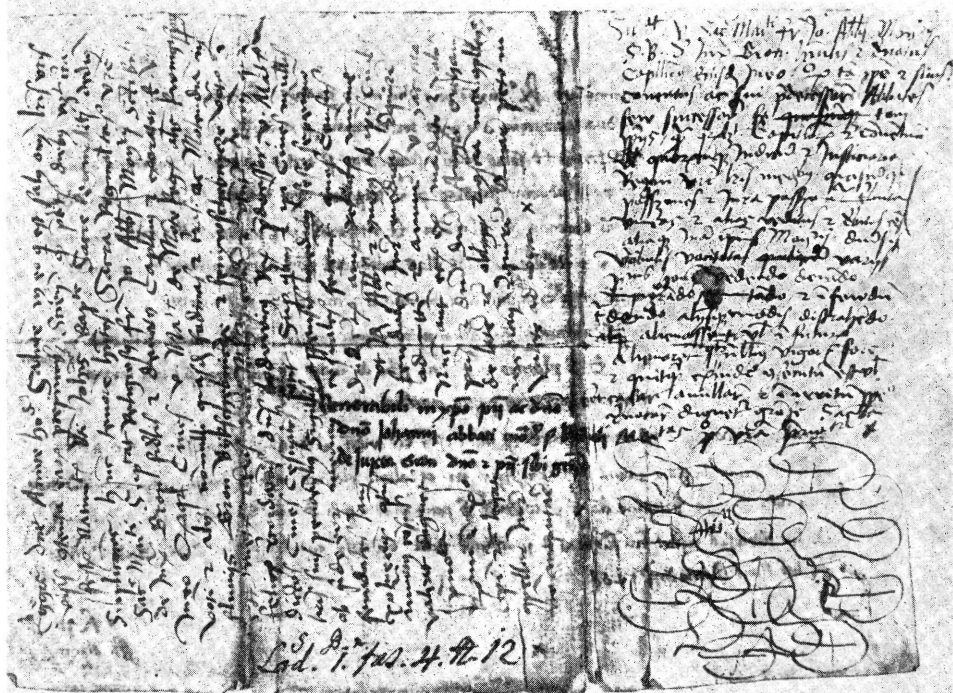
⁸ CSONTOSI János: *Adalékok a Magyarországi XIV–XV. századi könyvmásolók és betűfestők történetéhez.* Magy. Könyvszle. 1879. 55–56. l. XXIII. szám alatt, Fylpos Balázs néven említi, hivatkozva a régebbi irodalomra. KOVÁCH Zoltán: *Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár története a XI. századtól 1820-ig,* Esztergom, 1964. 20. l. (Kézirat)

⁹ HAICZL Kálmán i. m. 48–51. l. BALOGH Jolán i. m. KOVÁCH Zoltán: *Új adalékok a magyar Szentvér tisztelethez. Vigília.* 1964. 574–75. l.

¹⁰ HAICZL Kálmán i. m. 22–23. l.

¹¹ *Magyarország művészeti topográfiája. I. Esztergom műemlékei.* Bp. 1948. 46. l. BOSKOVITS—MOJZER—MUCSI: *Esztergomi Keresztény Múzeum Képtára.* Bp. 1964. 142–44. l. (Elfogadják azt a feltevést, hogy a „Vir Dolorum” képen III. János portréja található.)

GERGELY scriptor levele alapján feltehetőleg Garamszentbenedeken ismerkedett meg és került közelebbi kapcsolatba JÁNOS apáttal: „Atyaságodtól is érdelek valamit azért az öt hónapért, amikor ott szolgáltam”. Arról értesíti az apátot, hogy az officium de tempore-t, a breviárium azon részét fejezte be, amely az egyházi év állandó részét tartalmazza, advent első vasárnapjától a pünkösöd utáni utolsó vasárnapig. A három quaternióból kettőt abból készített,

1. ábra

amit III. JÁNOSTól kapott, egyet pedig maga vásárolt 24 dénárért. Amennyiben az apát meg lesz munkájával elégedve, a többi részt: a *De Sanctis*-t és a *Commune Sanctorum*-ot is elkészíti. GERGELY scriptor levele alapján arra kell gondolnunk, hogy 1488 körül Garamszentbenedeken nem volt scriptor, hiszen egy Budán élő másolóval íratnak breviáriumot a monostor számára. Az a tény viszont, hogy az apát „küldjön pergament”, hogy folytatni tudja az írást, feltétlenül arra utal, hogy ez csak ideiglenes állapot lehetett, mert különben a monostornak nem lett volna tartalék pergamenje egy breviárium megírására is.

A levél többi része személyes hangú, GERGELY scriptor egyéni kéréseit tartalmazza. Felpanaszolja, hogy az apát a skapuláréját PÉTER testvérnek adta, ő meg semmit sem kapott, még sarut sem. Kéri, hogy tartozását küldje el neki „a harmadik quaternióra való tekintettel”. GERGELY fráter panaszai és sérelmei híven tükrözik azt a feszültséget a monostor belső életében, amiről az

1508. április 17-i vizitációs jegyzőkönyv beszél,¹² melyben a szerzetesek elpanaszolják apátjuk jogtalan és embertelen bánásmódját velük szemben.

Levelünk alapján megismerkedtünk egy másolóval, akit még a szakirodalom nem említett. Megfelelő adatok hiányában csak a missilisünkből kiindulva tudunk életével kapcsolatban egy-két adatot közölni. GERGELY fráter minden valószínűség szerint bencés szerzetes volt, ezt támasztja alá Garamszentbenedekkel való közelebbi kapcsolata s az ott töltött öt hónap. A levélből az is világosan kitűnik, hogy nem laikus testvér, mert felemlíti, hogy azért a sok

Oros rōno deuotas cū hūili recommenday Rē nō xpō pī : dñe mī sē gvanose tū mīto p hūc famulum nōm
 eidem res quateros luit tū duos receperim a v p. et tēnū opmū p xpū d. et iam opmū de tēpō oīno
 spēlū rī diligēna melior qua potū et solus dudū ascendissem. si certis negonjs et infirmitate pūentjs
 nō fuisset. Ceterz quicquid nō possū admīrī satis q. p. v. sapulac nōm quideēt fēi petro. z mī ad huc
 nllm deditis nō tū sapulac s cū sciētia nē calicamēa. Et rīspōnali v f. p. clauso alijs celis assignauerū
 corā omibz frāz hūc domū sē v p. tū ille res quas illas potauerū nō fuerit qta statu religiois
 nē quod ibi dñm. Et ideo nō possū exogūe causam cuijs respectu hē mī v p. fecerit
 Qua de re supplico eū qm nō residū michi sūe dimittūz imittē pacifice velis. vsq ad tēpōs
 Respectu illz tēz quaterz. Et si placet v p. eā sēbō dē sanctis et que sēbz sub tali forma
 mittatō p. p. g. amē z dē scriptura poterimz postea considerē.
 Itē p. sapulac sē donatis frī petro mittatis q. usū est. Et videt mī q. aliq. dēstruissem a v p. p. illos
 quos mīto quos ibi hūmī rēpōnēt z lectisimo m. et alieu plébano nisi tot missis dōsissem ad mīg
 p vna veste donasset. Namē cū v p. contēdēt s potāz gēns refectō de omī hūmāte mī ipmī ab ead.
 Ceterū hūc adolestē refectō rui fidem v f. p. adhibē velēt sū nālē canō s. opto. Sicut hūc ipse
 Nāte bē Maie Anno dñi 1488°
 h. v. r. p.
 fr. Gergely

2. ábra

miséért, amit elmondott, más plébános már egy rend ruhát adott volna. Kétségtelen az is, hogy nem tartozott a konvent állandó tagjai közé, miután a monográfiák III. JÁNOS apátsága alatt GERGELY nevezetű frátert nem említetik. Viszont hogy bencésként indult és továbbra is névlegesen Garamszentbenedekhez tartozott, azt bizonyítják követelései az apáttal szemben és az, hogy holmiját a monostorban hagyta, tehát celláját elvileg fenntartották. Mivel Budán bencés kolostor nem volt, feltehetjük a kérdést, hogy vajon GERGELY scriptor miért tartózkodott Budán az 1488-as évben, amikor Garamszentbenedeknek is szüksége volt munkájára? A missilis kétséget kizáró budai keltezése arra enged következtetni, hogy GERGELY fráter MÁTYÁS budai másolóműhelyében dolgozott. Mindezek azt a feltevést látszanak igazolni, mely szerint a budai királyi másolóműhely nem valamelyik ottani kolostorban,

¹² HAICZL Kálmán i. m. 1913. 38–41. l.

hanem a vár területén volt. Ha ezt elfogadjuk, akkor fel kell tételeznünk egy olyan központi másolóműhely létezését, amelybe MÁTYÁS király céltudatosan gyűjtötte össze az írástudókat az ország különböző területeiről. Ezt az is alátámasztja, hogy Garamszentbenedeken korábban másoló vagy másolók voltak (1476. november 17-i oklevél), s most az apát kénytelen a Budán dolgozó, de tulajdonképpen az ő szolgálatában álló fráter Gergelyt megbízni a szükséges breviárium megírásával.

Oklevelünk szerencsés fennmaradásának köszönhetjük, hogy a XV. századi budai másolóműhely egy új, számunkra eddig ismeretlen, mégpedig magyar scriptorral gazdagodott, akinek nevéhez egy konkrét, bár számunkra eddig ismeretlen breviáriumot kapcsolhatunk.

MARIA N. MARCZELL

Frère Grégoire, copiste de Bude

Dans les archives du chapitre général de Esztergom on trouve sous cote Lad. I. fasc. 4. Nr. 12 la minute écrite sur papier d' un diplôme qui n' a jamais été étudié à fond jusqu' à nos jours. Le verso du diplôme contient une supplique adressée à la Majesté par *Jean III.* abbé de Garamszentbenedek, dans laquelle il prie le roi *Mathias* (1440—1490) de lui accorder protection pour recouvrir les propriétés terriennes de l' abbaye. Le recto qui n' a pas été pris en considération jusqu' ici conserve la lettre d' un scripteur de Bude nommé *Grégoire*, adressée a l' abbé *Jean III.*, le 7 septembre 1488. Par la lettre, nous prenons connaissance d' un religieux travaillant à Bude et par lequel ledit abbé *Jean III.* a fait copier un bréviaire à la fin du XVe siècle. Le moine, tout attaché qu' il fut à Garamszentbenedek, ne pouvait être qu' un copiste aux services de l' atelier des scripteurs du roi *Mathias*, atelier ou le roi fit rassembler les religieux versés dans l' art de la confetion des manuscrits. Frère *Grégoire* serait donc un scripteur de l' atelier de Bude au nom duquel s'attache un bréviaire qui à ce moment-ci reste inconnu.